

Олег Валендюк

аспірант кафедри міжнародного права
та галузевих правових дисциплін
Київського університету права
Національної академії наук України
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4752-1989>
valendiuk@bencherslf.com

УДК 341.3

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ УНАСЛІДОК ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю дослідження та практичного вдосконалення механізмів відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту. Ця проблематика є критично важливим аспектом міжнародного права, особливо в умовах зростання кількості збройних конфліктів і їхнього впливу на цивільне населення, інфраструктуру й навколишнє середовище, що підкреслює важливість забезпечення ефективності механізмів відновлення справедливості та дотримання міжнародно-правових стандартів щодо таких механізмів. Метою дослідження є аналіз основних міжнародно-правових принципів відшкодування такого виду шкоди та оцінка їх практичного застосування. Під час дослідження використано комплекс наукових методів, зокрема, системного методу (для комплексного аналізу міжнародно-правових принципів відшкодування шкоди), порівняльно-правового методу (для вивчення різних правових систем і практики застосування норм міжнародного права), формально-юридичного методу (для аналізу міжнародних договорів, судової та арбітражної практики), методів аналізу (для деталізації окремих аспектів проблеми та узагальнення отриманих даних), а також методу узагальнення (для формування загальних висновків і рекомендацій щодо вдосконалення механізмів відшкодування шкоди). У результаті визначено ключові принципи: відповідальності держав, повного відшкодування, а також основні форми відшкодування – реституція, компенсація та сатисфакція. Проаналізовано роль відповідних міжнародно-правових актів у сфері регулювання питань відшкодування шкоди, завданої збройним конфліктом. Виявлено основні виклики, зокрема політичні перешкоди, юридичні складнощі та фінансові обмеження, що ускладнюють процес відшкодування. Перспективи подальших досліджень полягають у пошуку шляхів удосконалення міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди та розробці ефективних засобів їх реалізації, що сприятиме зміцненню міжнародного правопорядку та запобіганню майбутнім конфліктам.

Ключові слова: збройний конфлікт; відповідальність; міжнародні механізми відшкодування.

Відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту, є одним із найважливіших питань міжнародного права. У світлі сучасних подій, пов'язаних зі збройними конфліктами, питання захисту прав постражда-

лих осіб та відновлення справедливості не лише зберігає, а й набуває дедалі більшої актуальності. Особлива актуальність також зумовлена тим, що сучасні збройні конфлікти характеризуються великою кількістю жертв серед цивільного населення, масовими руйнуваннями інфраструктури та екологічними катастрофами. Усі ці фактори підкреслюють необхідність створення ефективних механізмів відшкодування шкоди та їх подальшого удосконалення з метою забезпечення дієвості міжнародно-правових стандартів у цій сфері.

Міжнародне право визнає право постраждалих від конфліктів на відшкодування шкоди. Однак питання ефективності цих механізмів залишається відкритим. Збройні конфлікти характеризуються політичними, юридичними та фінансовими викликами, що ускладнюють процес відшкодування. Ці обставини зумовлюють необхідність удосконалення існуючих міжнародно-правових норм та механізмів, що регулюють відшкодування шкоди, а також їхньої практичної реалізації.

Зважаючи на складність ситуації, міжнародна спільнота шукає ефективні підходи до вирішення цих проблем, які дали б змогу не лише компенсувати шкоду постраждалим, а й сприяти запобіганню майбутнім конфліктам. Саме тому дослідження міжнародно-правових принципів відшкодування шкоди є надзвичайно важливим і має вагоме значення для розвитку сучасної системи міжнародного права.

Основні міжнародно-правові принципи відшкодування шкоди включають принцип відповідальності держав, принцип повного відшкодування та принцип чіткого закріплення форм відшкодування такої шкоди, а саме реституції, компенсації та сатисфакції. Принцип відповідальності держав передбачає, що держава-агресор повинна компенсувати шкоду, завдану іншим державам, фізичним та юридичним особам унаслідок незаконного застосування сили. Принцип повного відшкодування вимагає відшкодувати не тільки матеріальні втрати, а й моральну шкоду та витрати на відновлення порушених прав. Закономірно, беручи свій початок із принципу відповідальності держав за вчинення міжнародно-протиправного діяння, зобов'язання з виплати репарацій також розглядається в доктрині міжнародного права та ключових прецедентах як самостійна засада міжнародного права. Зобов'язання, яке виникає внаслідок міжнародно-протиправного діяння, може реалізовуватися у різних формах, таких як репарації та контрибуції, визначених у мирному договорі. Це може також здійснюватися через механізми перехідного правосуддя, комісії з правди та примирення, або за допомогою інструментів, таких як реституція, компенсація, сатисфакція. Зазначені форми зазвичай втілюються через роботу національних та міжнародних судів, арбітражних інституцій, а також спеціальних комісій і трибуналів, створених *ad hoc* (під конкретний випадок), що дає змогу врахувати специфіку кожного окремого міжнародно-протиправного діяння та

його політико-правовий, економічний і соціальний контекст. Реалізація цих механізмів вимагає дотримання додаткових принципів, включаючи повне або ефективне відшкодування завданої шкоди та принцип пропорційності відшкодування, що визначається залежно від ступеня тяжкості та розміру збитків.

Практичним втіленням названих принципів у процесі відшкодування є міжнародно-правові утворення, такі як міжнародні організації та судові інституції. Зокрема, Компенсаційна комісія ООН та інші механізми сприяють встановленню відповідальності та забезпеченню компенсації постраждалим. Однак у практичній діяльності цих інституцій виникають численні виклики, зокрема політичні перешкоди, труднощі в ідентифікації відповідальних осіб і держав, а також недостатність фінансових ресурсів для виплати компенсацій.

З огляду на викладене метою цієї статті є аналіз міжнародно-правових принципів відшкодування шкоди, завданої унаслідок збройного конфлікту, та оцінка їх практичного застосування. Дослідження також має на меті виявити ключові проблеми, що виникають у процесі відшкодування, та запропонувати шляхи їх подолання. Досягнення цієї мети стане можливим завдяки використанню комплексного наукового підходу, що включає системний, порівняльно-правовий, формально-юридичний методи, а також методи аналізу та узагальнення.

Отже, відшкодування шкоди, завданої унаслідок збройного конфлікту, є складним і багатогранним питанням, що потребує подальшого дослідження. Вивчення цієї проблематики сприятиме удосконаленню міжнародно-правових механізмів відшкодування шкоди та зміцненню міжнародного правопорядку.

Для досягнення поставленої мети дослідження було обрано комплексний підхід, що передбачає використання різноманітних наукових методів, зокрема системного, формально-юридичного, а також методів узагальнення та синтезу. Дослідження спирається на фундаментальні принципи міжнародного права, включаючи суверенну рівність держав, сумлінне виконання зобов'язань, утримання від загрози силою, міжнародне співробітництво та невтручання у внутрішні справи інших держав. Ці принципи формують основу для реалізації ефективного відшкодування шкоди та зміцнення міжнародного правопорядку.

Системний метод був обраний для аналізу міжнародно-правових принципів відшкодування шкоди як частини складної та взаємозв'язаної системи міжнародного права. Цей метод дав змогу розглянути відшкодування шкоди не ізольовано, а в контексті всієї системи міжнародного права, включаючи її зв'язок з іншими правовими сферами, такими як міжнародне гуманітарне право, права людини та міжнародна безпека. Системний підхід допомагає зрозуміти, як різні елементи цієї системи взаємодіють у процесі

відшкодування шкоди. Наприклад, він дає змогу оцінити, як політична воля держав та їх співпраця в межах міжнародних організацій впливає на забезпечення реалізації норм і принципів міжнародного права. Також системний метод виявив вплив глобалізаційних процесів, які змінили характер міжнародного співробітництва, збільшивши взаємозалежність держав і необхідність колективних дій щодо вирішення питань відшкодування.

Формально-юридичний метод був застосований для докладного аналізу нормативно-правових актів, що регулюють відшкодування шкоди, завданої збройними конфліктами. Цей метод дав змогу дослідити зміст основних міжнародних договорів, таких як Віденська конвенція про право міжнародних договорів¹ (далі – Віденська конвенція), Статут Організації Об'єднаних Націй² (далі – Статут ООН) та інші ключові міжнародно-правові документи, що закріплюють принципи міжнародного права та визначають обов'язки держав у контексті відшкодування шкоди. Зокрема, Віденська конвенція встановлює правила інтерпретації міжнародних договорів, що є основою для узгодженого та послідовного розуміння принципів та зобов'язань держав.

Методи аналізу й узагальнення були застосовані для деталізації окремих аспектів проблеми відшкодування та інтеграції отриманих даних крізь призму дослідження та аналізу принципів міжнародного права. Зокрема, було враховано принцип співробітництва держав як фундамент для колективного вирішення проблем відшкодування шкоди та зміцнення міжнародного правопорядку. У дослідженні було проаналізовано низку ключових міжнародно-правових документів, які формують основу міжнародного правопорядку та регулюють відшкодування шкоди, завданої внаслідок збройного конфлікту.

Статут ООН розглянуто з точки зору основоположних принципів, що регулюють взаємовідносини між державами, включаючи принцип утримання від застосування сили та загрози силою, принципи співробітництва та невтручання у внутрішні справи інших держав. Ці норми є фундаментом міжнародного правопорядку і прямо впливають на питання відповідальності держав та відшкодування шкоди. Статут також визначає роль ООН у підтриманні міжнародного миру та безпеки, а також у сприянні міжнародній співпраці у сфері відновлення справедливості.

Декларації про принципи міжнародного права³ (далі – Декларація про принципи), прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1970 р., є одним з основних документів, що закріплює принципи, якими повинні керуватися держави у своїй зовнішній політиці. Вона охоплює принципи суверенної

¹ Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text> (дата звернення 30.09.2024).

² Статут Організації Об'єднаних Націй <https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf> (дата звернення 30.09.2024).

³ Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Cooperation among States in accordance with the Charter of the United Nations, adopted by the General Assembly at the 1883rd plenary meeting, 24 Oct. 1970 <<https://digitallibrary.un.org/record/202170?v=pdf>> (accessed 30.09.2024).

рівності, невтручання, розв'язання спорів мирними засобами та співробітництва держав. Аналіз Декларації дав змогу виявити, як ці принципи впливають на формування зобов'язань держав щодо відшкодування шкоди та сприяють зміцненню міжнародного правопорядку.

Статті про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння⁴ (далі – Статті про відповідальність держав), ухвалені у 2001 р., є центральним документом, що визначає, за яких умов держави несуть відповідальність за порушення міжнародного права. Вони встановлюють різні форми відшкодування, такі як реституція, компенсація та сатисфакція, і закріплюють принцип повного відшкодування. Крім того, увагу було приділено Коментарям до цих Статей⁵, які дають глибше розуміння їхнього змісту та сприяють тлумаченню принципів відповідальності держав у різних ситуаціях.

Віденська конвенція є одним із ключових інструментів, що регулюють відносини між державами в контексті укладення, тлумачення та виконання міжнародних договорів. У дослідженні було проаналізовано правила інтерпретації, закріплені у статтях 31–33 Конвенції, які є важливими для узгодженого розуміння та виконання державами своїх зобов'язань.

Принципи міжнародного права

Принципи сучасного міжнародного права можна визначити як його загальновизнані норми, що мають найбільш важливе значення для забезпечення стабільного функціонування міждержавної системи й, отже, для вирішення міжнародних конфліктів, тобто для забезпечення міжнародної безпеки⁶.

Загальною і характерною особливістю основних принципів міжнародного права є їх універсальність. Це означає, що вони стосуються всіх суб'єктів міжнародного права і є критерієм законності всієї системи міжнародно-правових норм. У доктрині міжнародного права принципи зазвичай поділяються на дві групи: принципи, що стосуються підтримання міжнародного миру і безпеки; принципи, пов'язані з міжнародним співробітництвом держав. Необхідно відзначити, що класифікація основних принципів у міжнародному праві умовна, адже всі вони взаємозв'язані, і кожен принцип має значення для всієї міждержавної системи безпеки⁷.

Загалом принципи міжнародного права виконують одночасно дві функції:

1) сприяють стабілізації міжнародних відносин, обмежуючи їх певними нормативними рамками;

⁴ Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, adopted by the International Law Commission fifty-third session <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf> (accessed 30.09.2024).

⁵ Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf> (accessed 30.09.2024).

⁶ В Белевцева, 'Застосування принципів міжнародного права у сфері забезпечення міжнародної безпеки' [2021] 4(39) Інформація і право 136.

⁷ Белевцева (н 6) 136–137.

2) сприяють розвиткові міжнародних відносин, закріплюючи нові аспекти, що з'являються в суспільній практиці.

Важливою функцією основних принципів міжнародного права також можна вважати забезпечення пріоритету загальнолюдських інтересів і цінностей, насамперед миру і безпеки, життя і здоров'я, міжнародного співробітництва та інших цінностей міжнародного порядку мирного співіснування.

Загальні принципи міжнародного права, які закріплені у Статуті ООН і Декларації про принципи:

1. *Принцип суверенної рівності держав.* Держави мають право на юридичну рівність, територіальну цілісність, свободу і політичну незалежність, вільний вибір і реалізацію політичних, соціальних, економічних і культурних інтересів, свободу у створенні національної системи законодавства, здійснення в рамках міжнародного права відносин з іншими державами та міжнародними організаціями, участь у міжнародних договорах, нейтралітет. Більшість цих прав є так званими правами, що впливають з державного суверенітету. Звичайно, всі ці права обмежуються кордонами іншої суверенної держави, і тому реалізації цих прав має відповідати обов'язок держави поважати суверенні права інших суб'єктів міжнародного права.

2. *Принцип сумлінного виконання державами взятих на себе зобов'язань.* Держави зобов'язані виконувати міжнародні договори та інші зобов'язання, які вони взяли на себе, сумлінно та повною мірою. Цей принцип відображає необхідність дотримання норм міжнародного права для забезпечення стабільності міжнародних відносин.

3. *Принцип розв'язання міжнародних спорів мирними засобами.* Принцип мирного врегулювання спорів – чи не найстаріший серед усіх інших принципів. Зазначимо, що п. 3 ст. 2 Статуту ООН встановлює, що всі члени ООН вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не піддати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість. Згідно зі ст. 33 Статуту ООН сторони, які беруть участь у спорі, зобов'язані насамперед спробувати розв'язати суперечку мирними засобами шляхом переговорів, обслідування, посередництва, примирення, арбітражу, судового розгляду, звернення до регіональних органів або іншими мирними засобами. Сторони мають право самостійно обирати спосіб вирішення спору, але, як свідчить практика, найчастіше застосовуються дипломатичні переговори, які забезпечують рівність сторін і швидке вирішення спору.

4. *Принцип утримання від загрози силою чи її застосування.* Держави мають утримуватись від усіх проявів сили з метою примусу іншого суб'єкта. Даний принцип є універсальним і загальносистемним, а тому стосується всіх суб'єктів міжнародного права. Але при цьому Статут ООН у статтях 41 і 50 закріплює право держав у певних випадках застосовувати силу правомірно. Це насамперед самооборона, але лише у відповідь на збройний напад

чи агресію та за умови адекватності такої відповіді. У разі порушення цього принципу Рада Безпеки ООН уповноважена вжити необхідних заходів для вирішення конфлікту мирним шляхом і за неможливості має право застосувати силу. Отже, на цей час правомірними є лише застосування сили з метою оборони та за рішенням Ради Безпеки ООН.

5. *Принцип рівноправності і самовизначення народів.* Усі народи мають право вільно визначати свій політичний статус, здійснювати економічний, соціальний і культурний розвиток. Цей принцип гарантує вільний вибір народами свого шляху розвитку без зовнішнього тиску.

6. *Принцип співробітництва держав.* Держави зобов'язані співпрацювати одна з одною для забезпечення міжнародного миру та розвитку, вирішення глобальних проблем і дотримання норм міжнародного права, включаючи права людини. Принцип співробітництва прийнято відносити до групи так званих функціональних принципів разом з принципами мирного вирішення спорів, суверенної рівності. Це зумовлено тим фактом, що зазначені принципи визначають умови співіснування суб'єктів міжнародного права. Принцип співробітництва встановлює спосіб реалізації всіх інших принципів і норм міжнародного права, що закріплено в преамбулі Статуту ООН, Заключному акті Наради з безпеки і співробітництва в Європі⁸ 1975 р. Основним обов'язком суб'єктів міжнародного права за цим принципом є співробітництво на основі принципів і норм міжнародного права.

7. *Принцип невторчання у справи, що належать до внутрішньої компетенції іншої держави.* Держави не мають права втручатися у внутрішні справи інших держав, включаючи питання політичної, економічної та соціальної системи. Цей принцип спрямований на захист суверенітету держав і запобігання зовнішньому впливу. Принцип невторчання у внутрішні справи тісно пов'язаний із зазначеними вище принципами. Із затвердженням у сучасному міжнародному праві принципу права народів і націй на самовизначення сфера дії принципу невторчання у внутрішні справи розширилася: він поширюється не тільки на суверенні держави, а й на народи і нації, що ведуть боротьбу за національне звільнення і містить обов'язок держав не нав'язувати їм свого суспільного або державного устрою і своєї ідеології.

Важливим елементом застосування та дотримання міжнародних принципів є правильна інтерпретація їхнього змісту. Віденська конвенція встановлює загальні правила інтерпретації міжнародних договорів, які також застосовуються при роз'ясненні та тлумаченні принципів міжнародного права. Зокрема, ст. 31 Віденської конвенції передбачає, що договір має тлумачитися добросовісно, відповідно до звичайного значення термінів договору в їхньому контексті, а також з урахуванням його об'єкта і цілей. Цей

⁸ Conference on Security and Co-Operation in Europe. Final Act. Helsinki 1975 <<https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>> (accessed 30.09.2024).

підхід дає змогу державам трактувати положення договорів і міжнародних норм послідовно, виключаючи можливість довільного тлумачення.

Стаття 32 Віденської конвенції доповнює ці правила, дозволяючи звертатися до додаткових засобів інтерпретації, таких як підготовчі матеріали та обставини укладання договору, у разі якщо тлумачення, проведене відповідно до ст. 31, залишає значення неясним або неоднозначним. Отже, норми Віденської конвенції забезпечують механізми для узгодженого та однакового розуміння державами своїх міжнародних зобов'язань, що особливо важливо при тлумаченні принципів, закріплених у міжнародному праві, та забезпеченні відповідальності за їхнє порушення.

Міжнародно-правові принципи відшкодування шкоди

Принципи міжнародного права є критерієм законності на всіх етапах функціонування міжнародного права, адже вони є нормативною основою правотворчого, а також правореалізаційного процесу, прогресивного розвитку міжнародного права. Будучи не лише правовими, а й політичними, моральними принципами міжнародних відносин, ці норми слугують основою та системотвірними факторами всієї міжнародної нормативної системи, яка охоплює політичні та моральні норми, звичаї, норми ввічливості тощо. Дія принципів поширюється навіть на ті сфери відносин суб'єктів, що з якихось причин не врегульовані конкретними нормами. Жоден суб'єкт міжнародного права не може розраховувати на будь-які переваги, що випливають з міжнародного права, не визнаючи при цьому його основних принципів.

На 53-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, що відбулася 12 грудня 2001 р., було ухвалено Резолюцію № 56/83⁹, якою затверджено Статті про відповідальність держав. Розробка цих статей велася Комісією з міжнародного права ООН з 1949 р.

Одним із фундаментальних принципів міжнародного права є принцип відповідальності держав. Він передбачає, що держава несе міжнародно-правову відповідальність за будь-які дії або бездіяльність, які порушують її міжнародні зобов'язання та призводять до завдання шкоди. Цей принцип особливо актуальний у випадках незаконного застосування сили, збройної агресії, окупації території та інших дій, що порушують норми міжнародного права. Отже, міжнародно-правова відповідальність – це правовідносини, що виникають між державою, яка порушила свої міжнародні обов'язки, та державою, права якої були порушені.

Для настання міжнародно-правової відповідальності потрібні певні умови, зокрема: 1) наявність правопорушення, що виражається в діях або бездіяльності держави; 2) завдання шкоди, що виражається у значних втратах, яких зазнала постраждала держава; 3) причинно-наслідковий зв'язок між

⁹ Resolution 56/83. Responsibility of States for internationally wrongful acts, adopted by the General Assembly <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_6_2001.pdf> (accessed 30.09.2024).

діями (або бездіяльністю) та негативними наслідками (втратами, пошкодженнями тощо); 4) вина держави, яка заподіяла шкоду¹⁰.

Не менш важливим є принцип повного відшкодування, згідно з яким держава, що завдала шкоди, зобов'язана компенсувати всі види збитків, включаючи матеріальну, моральну та екологічну шкоду. Цей принцип визнається у практиці міжнародних судових органів, зокрема Міжнародного суду ООН, та регулюється багатьма міжнародними договорами. Повне відшкодування сприяє відновленню порушених прав постраждалих осіб і є важливим елементом забезпечення міжнародного миру та безпеки.

Основними формами відшкодування в міжнародному праві є реституція, компенсація та сатисфакція. У статтях 34–38 Статей про відповідальність держав визначено, що відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправним діянням, може здійснюватися у формі реституції, компенсації та сатисфакції, як окремо, так і в їх поєднанні.

Реституція передбачає відновлення стану, який існував до порушення (*status quo ante*). Це може передбачати повернення майна або відновлення певного стану речей. Реституція має здійснюватися з дотриманням принципу пропорційності, щоб уникнути отримання потерпілою особою невідповідної вигоди. Як приклади реституції можна розглядати зобов'язання держави-агресора повернути незаконно захоплені території або відновити якість земель, водних ресурсів, флори та фауни, що зазнали нищівного впливу від бойових дій. Різновидом реституції є субституція – обов'язок замінити неправомірно знищене або пошкоджене майно аналогічним за цільовим призначенням та вартістю¹¹.

Компенсація – це обов'язок держави, яка несе відповідальність за міжнародно-протиправне діяння, відшкодувати збитки, завдані цим діянням, у частині, яка не була компенсована за допомогою реституції (субституції). Компенсація здійснюється у грошовій формі та охоплює як матеріальні, так і нематеріальні збитки¹².

Сатисфакція застосовується у випадках, коли завдано моральної шкоди або потрібно символічно відновити справедливість. Сатисфакція може полягати в офіційних вибаченнях, визнанні провини або прийнятті інших заходів, що відновлюють репутацію потерпілої держави. Ця форма відшкодування є важливим інструментом забезпечення справедливості та відновлення міжнародного правопорядку, особливо в ситуаціях, коли матеріальне відшкодування є неможливим або недостатнім¹³.

¹⁰ О Дашковська, 'Міжнародно-правова відповідальність держави за шкоду, заподіяну внаслідок збройного конфлікту' [2022] 11 Юридичний науковий електронний журнал 785.

¹¹ Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts (n 4); Draft articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries (n 5).

¹² Ibid.

¹³ Ibid.

Роль міжнародного співробітництва

У сучасній науці міжнародного права вкоріненою є практика розглядати міжнародні відносини як результат реалізації певних міжнародно-правових норм, тобто як міжнародний правопорядок¹⁴. Забезпечення такого правопорядку неможливе без активного міжнародного співробітництва, яке забезпечує узгоджене виконання державами своїх зобов'язань, сприяє підтриманню миру та безпеки, а також реалізації інших фундаментальних принципів міжнародного права, про які було зазначено вище.

Міжнародне співробітництво забезпечує платформу для розробки та впровадження конкретних стандартів і норм, що регулюють процес відшкодування завданої шкоди, унаслідок конкретного воєнного конфлікту та сторін такого конфлікту. Це передбачає укладення міжнародних договорів, конвенцій і протоколів, які встановлюють правові рамки та зобов'язання держав щодо компенсації постраждалим. Спільні зусилля держав сприяють гармонізації національних законодавств з міжнародними нормами, що підвищує ефективність та справедливість процесу відшкодування. Це насамперед можна пояснити тим, що міжнародне співробітництво сприяє обміну досвідом і найкращими практиками між державами, що дозволяє країнам, які постраждали від конфліктів, використовувати напрацьовані моделі та механізми відшкодування, що вже довели свою ефективність в інших країнах.

Визначальною рисою сучасного світового політичного процесу є глобалізація та регіоналізація¹⁵. Ці процеси впливають на характер міжнародного співробітництва, посилюючи взаємозалежність держав у вирішенні глобальних проблем. У цьому контексті варто зазначити, що складність і різноманітність проблем і конфліктів сучасного світу, врегулювання яких на рівні окремих національних держав не видається можливим, вимагають передачі частини державних функцій і повноважень іншим акторам міжнародних відносин. З одного боку, це наднаціональні інститути, здатні реалізувати стару ліберальну мрію про створення об'єднуючого для всіх універсального центру, наприклад, світового уряду. З другого – це транснаціональні компанії і неурядові організації як зародки глобального громадянського суспільства, для діяльності яких кордони держав повинні бути відкриті, а уявлення про суверенітет, що заважають цьому, відкинути як застарілі¹⁶.

Однак важливим аспектом ефективності такого співробітництва залишаються спільна політична воля та солідарність держав у питанні забезпечення відшкодування шкоди. Міжнародне співтовариство може здійснювати дипломатичний та економічний тиск на держави-агресори, вимагаючи від

¹⁴ А Перфільєва, 'Фрагментація міжнародного права як чинник становлення сучасного міжнародного правового порядку' [2021] 1(2) Вісник Університету імені Альфреда Нобеля 163.

¹⁵ Перфільєва (н 14) 164.

¹⁶ М Примуш, А Осмоловська, 'Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку' [2021] 3 Політичне життя 110.

них виконання міжнародних зобов'язань. Наприклад, санкції, прийняті на міжнародному рівні, можуть стимулювати держави до співпраці та забезпечення належного відшкодування.

Зазначене вище про політичну волю міжнародного співтовариства загалом та його членів як окремих суверенних держав зумовлює те, що, наприклад, в основу розвитку України має бути покладено концепцію сталості та послідовності перетворень, відхід від швидких рішень із непередбачуваними ризиками, врахування досвіду ЄС у здійсненні реформ стратегічно важливих сфер діяльності держави. Це сприятиме усуненню суперечностей між владою та людиною, забезпечуватиме ведення суспільного діалогу на засадах поваги до закону та дотримання принципу верховенства права¹⁷. Тож міжнародна взаємодія України з країнами партнерами характеризується безперервними трансформаціями, результатом яких є зміни у векторах співпраці унаслідок реакції на глобальні безпекові виклики та загрози¹⁸.

Отже, міжнародне співробітництво є ключовим елементом підтримки міжнародного правопорядку та забезпечення ефективного вирішення глобальних викликів. Однак ефективність такого співробітництва значною мірою залежить від політичної волі держав, їх здатності діяти узгоджено та дотримуватися принципів міжнародного права.

Практичні виклики відшкодування шкоди

Процес відшкодування шкоди, завданої збройним конфліктом, стикається з численними викликами. Одним із них є політичні перешкоди. Багато держав, особливо держави-агресори, часто відмовляються визнавати свою відповідальність та обов'язок відшкодувати шкоду. Це призводить до затягування процесу та створює складності для постраждалих у пошуку справедливості.

Юридичні складнощі також ускладнюють процес відшкодування шкоди. Визначення обсягу завданої шкоди, особливо моральної, встановлення конкретної відповідальності та оцінка розміру компенсації є доволі складними завданнями. Крім того, деякі аспекти відшкодування не завжди чітко регулюються міжнародним правом, що створює додаткові перешкоди для їх практичного застосування.

Дослідження з питань відшкодування шкоди, заподіяної населенню внаслідок пошкодження або знищення житла під час збройного конфлікту, свідчить про необхідність прийняття спеціального закону про соціальний захист. Такий закон має враховувати особливості відшкодування шкоди населенню, житло якого було пошкоджено або повністю знищено. Під час розробки та прийняття цього законодавства необхідно враховувати специфіку

¹⁷ В Устименко, М Джабраїлов, А Гудіма, 'Пріоритетні напрями формування правового поля повоєнного відновлення економіки України' [2023] 9 Право України 20.

¹⁸ А Пугач, В Пугач, 'Міжнародні відносини у сфері забезпечення миру та безпеки' Інвестиції: практика та досвід. [2024] 5 Державне управління 157.

збройного конфлікту, яка призводить до значних матеріальних збитків, різного ступеня пошкоджень будинків і необхідності забезпечення житлом великих мас людей, включно з внутрішньо переміщеними особами¹⁹.

Крім того, необхідно створити правовий механізм, здатний подолати наслідки кризи міжнародного правопорядку та сприяти реформуванню міжнародного права. Це завдання має стати одним із пріоритетів сучасної міжнародно-правової доктрини, зокрема для уникнення повторення помилок, допущених під час врегулювання наслідків великих війн минулого²⁰.

Фінансові обмеження також є значною проблемою, особливо коли держава, що завдала шкоди, перебуває в складній економічній ситуації. Недостатність ресурсів може унеможливити повне та своєчасне відшкодування шкоди.

Історично виплати репарацій зазвичай здійснювалися після закінчення воєн або збройних конфліктів. У таких випадках держави укладали відповідні угоди між собою та створювали комісії, що займалися виплатами. Крім того, рішення про виплату репарацій та створення комісій ухвалювалися за резолюціями Ради Безпеки ООН²¹.

Висновки. Відшкодування шкоди, завданої унаслідок війни, є важливим елементом міжнародного права, що сприяє відновленню справедливості та запобіганню майбутнім конфліктам. Дотримання міжнародно-правових принципів у цій сфері є необхідним для забезпечення стабільності та миру у світі.

Аналіз основних міжнародно-правових принципів, таких як принцип відповідальності держав і повного відшкодування, свідчить про їхню ключову роль у відновленні справедливості та забезпеченні прав постраждалих. Основні форми відшкодування – реституція, компенсація та сатисфакція – застосовуються на практиці завдяки діяльності національних і міжнародних судових інституцій, арбітражів, трибуналів і спеціальних комісій.

Водночас реалізація цих принципів стикається з численними викликами: політичними, юридичними та фінансовими. Для подолання цих труднощів необхідно удосконалювати існуючі механізми відшкодування та розробляти нові підходи до їхньої ефективної імплементації. Подальші дослідження у цій сфері сприятимуть зміцненню міжнародного правопорядку та підвищенню відповідальності держав за наслідки збройних конфліктів, що є необхідною передумовою для запобігання майбутнім конфліктам та підтримки миру.

¹⁹ М Логінова, 'Правове регулювання компенсації шкоди, заподіяної воєнними діями' [2022] 2(117) Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ 49.

²⁰ А Філіппов, 'Агресія РФ проти України як криза міжнародного правопорядку' *Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції "Консолідація правової системи, як шлях до зміцнення державотворення" 24 листопада 2022 р.* (Юридичний факультет ДУІТ 2022) 394.

²¹ Є Дуліба, 'До питання виплат репарацій та створення спеціального міжнародного компенсаційного механізму для України' *Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю "Інтеграція українських наукових досліджень в міжнародний простір: регіональний аспект"* (Середняк Т К 2024) 85.

REFERENCES

Bibliography

Journal articles

1. Bielievteva V, 'Zastosuvannia pryntsypiv mizhnarodnoho prava u sferi zabezpechennia mizhnarodnoi bezpeky' [2021] 4(39) Informatsiia i pravo 136.
2. Dashkovska O, 'Mizhnarodno-pravova vidpovidalnist derzhavy za shkodu, zapodiiianu vnaslidok zbroinoho konfliktu' [2022] 11 Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal 785.
3. Lohinova M, 'Pravove rehuliuвання kompensatsii shkody, zapodiianoi voiennymi diiamy' [2022] 2(117) Naukovi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav 49.
4. Perfilieva A, 'Frahmentatsiia mizhnarodnoho prava yak chynnyk stanovlennia suchasnoho mizhnarodnoho pravovoho poriadku' [2021] 1(2) Visnyk Universytetu imeni Alfreda Nobelia 163.
5. Prymush M, Osmolovska A, 'Politychni problemy mizhnarodnykh system ta hlobalnoho rozvytku' [2021] 3 Politychne zhyttia 110.
6. Puhach A, Puhach V, 'Mizhnarodni vidnosyny u sferi zabezpechennia myru ta bezpeky' Investytsii: praktyka ta dosvid [2024] 5 Derzhavne upravlinnia 157.
7. Ustymenko V, Dzhabrailov M, Hudima A, 'Priorytetni napriamy formuvannia pravovoho polia povoiennoho vidnovlennia ekonomiky Ukrainy' [2023] 9 Pravo Ukrainy 20.

Conference papers

8. Duliba Ye, 'Do pytannia vyplat reparatsii ta stvorennia spetsialnoho mizhnarodnoho kompensatsiinoho mekhanizmu dlia Ukrainy' *Materialy II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii z mizhnarodnoi uchastiu "Intehratsiia ukrainskykh naukovykh doslidzhen v mizhnarodnyi prostir: rehionalnyi aspekt"* (Seredniak T K 2024) 85
9. Filippov A, 'Ahresiia rf proty Ukrainy yak kryza mizhnarodnoho pravoporiadku' *Materialy KhII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Konsolidatsiia pravovoi systemy, yak shliakh do zmitsnennia derzhavotvorennia"* 24 lystopada 2022 r. (Iurydychnyi fakultet DUIT 2022) 394.

Oleh Valendiuk

INTERNATIONAL LEGAL PRINCIPLES OF COMPENSATION FOR DAMAGE CAUSED BY ARMED CONFLICT

ABSTRACT. The relevance of this study is determined by the need to explore and practically improve the mechanisms for compensation of damage caused by armed conflict. This issue is a critically important aspect of international law, particularly given the increasing number of armed conflicts and their impact on civilian populations, infrastructure, and the environment. This emphasises the importance of ensuring the effectiveness of mechanisms for restoring justice and adhering to international legal standards concerning such mechanisms. The purpose of this study is to analyse the main international legal principles of compensation for this type of damage and assess their practical application. The research employs a comprehensive set of scientific methods, including the systematic method (for a comprehensive analysis of the international legal principles of compensation), the comparative legal method (for examining different legal systems and practices in applying international law), the formal legal method (for analysing international treaties, judicial, and arbitration practices), methods of analysis (for detailing specific aspects of the problem and

summarizing the collected data), as well as the generalization method (for forming overall conclusions and recommendations regarding the improvement of compensation mechanisms). As a result, key principles were identified: the principle of state responsibility, the principle of full compensation, and the main forms of compensation – restitution, compensation, and satisfaction. It was analysed the role of relevant international legal acts in the field of regulation of compensation for damage caused by armed conflict. The main challenges, including political obstacles, legal complexities, and financial constraints, were identified as factors complicating the compensation process. Prospects for further research are to look for ways to improve international legal mechanisms for compensation and developing effective means for their implementation, which will strengthen the international legal order and help prevent future conflicts.

KEYWORDS: armed conflict; liability; international reparations mechanisms.